

Ladislav Dobrica

Opis zagrebačke katedrale u kanonskoj vizitaciji 1792. godine

Ladislav Dobrica
Hrvatski državni arhiv
<https://orcid.org/0000-0002-0240-9921>
ldobrica@arhiv.hr

Prethodno priopćenje/ Preliminary
communication
Primljen / Received: 9. 8. 2024.

UDK: 272-772:[27-523.41(497.5
Zagreb)“1792/1794”
272-722.52 Vrhovac, M.
DOI: <https://doi.org/10.17018/portal.2025.9>

SAŽETAK: Da bi se stekao cjelovit uvid u stanje Zagrebačkoga kaptola i Zbora prebendara stolne crkve zagrebačke, što je bilo potrebno radi nastavka provedbi reformi, Maksimilijan Vrhovac proveo je kanonsku vizitaciju katedrale koja je, s prekidima, trajala od 1792. do 1794. godine. Kanonska vizitacija obuhvatila je pregled katedrale i Kaptola, ostavivši opis katedrale koji je danas jedinstven izvor o njezinu tadašnjem izgledu. Tema ovoga rada je prikaz upravo toga dijela kanonske vizitacije koji se odnosi na opis katedrale, posebno na njezin opći opis te opis oltara i danas nepostojeće kapele sv. Ivana Krstitelja. U radu su kontekstualizirane okolnosti u kojima je vizitacija bila organizirana i provedena.

KLJUČNE RIJEČI: kanonska vizitacija, zagrebačka katedrala, Maksimilijan Vrhovac, arhivsko gradivo, 18. stoljeće

Razdoblje od druge polovice 18. do prve polovice 19. stoljeća u Zagrebačkoj biskupiji obilježeno je politikom jozefinizma.¹ Početno razdoblje te politike blisko je povezano s djelatnošću zagrebačkoga biskupa Maksimilijana Vrhovca (Karlovac, 23. studenoga 1752. – Zagreb, 16. prosinca 1827., **sl. 1**) koji je nastojao, prihvaćajući njezine ideje, provesti ih na prostoru svoje biskupije.² No njegove namjere nisu prošle bez otpora kanonika Stolnoga kaptola zagrebačkoga koji su nastojali očuvati svoje povlastice. Taj je otpor u konačnici doveo do sukoba i spora koji se vodio pred kaločkim nadbiskupom, a bio je okončan Vrhovčevom pobjedom 1794. godine.

Cjelokupni sukob može se pratiti na stranicama nekoliko svezaka protokola zapisnika vizitacije katedrale 1792. – 1794. koji se čuva u Nadbiskupijskom arhivu u Zagrebu, u fondu Zapisnika kanonskih pohoda.³ Da bi učvrstio nadzor nad kanonicima Stolnoga kaptola zagrebačkoga i nad Zborom prebendara stolne crkve zagrebačke, Vrhovac je naložio provedbu kanonske vizitacije Kaptola, unutar koje je trebalo obaviti i detaljnu vizitaciju katedrale, koju je on, Vrhovac, smatrao biskupijskom, a ne kaptolskom crkvom.

Ta vizitacija nije nepoznata u historiografiji. O njoj je prvi pisao Ivan Angelo Ruspini u *Bogoslovskoj smotri*,⁴ a poslije Andrija Lukinović⁵ te u novije vrijeme Stipe Ledić.⁶

¹ Jozefinizam nema jednoznačnu definiciju. U širem smislu odnosi se na općenite značajke vladavine Josipa II., a u užem smislu samo na dio, i to onaj koji se odnosi na odnos s Katoličkom Crkvom. O shvaćanju jozefinizma kroz povijest vidjeti: MIKŠIĆ, 2013.

² Iscrpnu Vrhovčevu biografiju donosi PAVLIČEVIĆ, 1987, LII–LXXXIII.

³ HR-NAZG-35, KV, protokoli 200–209.

⁴ RUSPINI, 1916, 105–120, 209–225, 321–349; 1917, 52–63, 105–120.

⁵ LUKINOVIĆ, 1995, 286–295.

⁶ LEDIĆ, 2022; 2022a.

1. Portret Maksimilijana Vrhovca (izvor: Zagrebačka nadbiskupija)
Portrait of Maksimilijan Vrhovac (from: Zagreb Archdiocese)

No težište tih radova bio je sukob biskupa i kanonika, a ne sadržaj i opis katedrale koje ta vizitacija sadrži.⁷ Stoga će se ovim radom prikazati dio vizitacije koji se odnosi na pregled katedrale i na podatke koje ona donosi, s posebnim osvrtom na oltare te na kapelu sv. Ivana Krstitelja. Zahvaljujući toj Vrhovčevoj inicijativi, sačuvan je cjelovit opis unutrašnjosti i inventara katedrale s kraja 18. stoljeća.

Gradivo te vizitacije gotovo je cjelovito sačuvano u čak trinaest svezaka protokola⁸ i obuhvaća ne samo zapisnik same vizitacije s velikim brojem priloga koji čine integralni dio zapisnika,⁹ nego i svu onu građu proizišlu iz sukoba biskupa s Kaptolom te postupak vođen pred sudom Kaločke nadbiskupije.¹⁰

Kanonske vizitacije i njihovi zapisnici

Prije nego što se posvetimo samome izvoru i njegovu inicijatoru, osvrnut ćemo se na sâm institut kanonskih vizitacija. Kanonska vizitacija (kanonski pohod, lat. *visitatio canonica*) jest posjet nadležnih crkvenih osoba u svrhu

povremenog nadzora nad mjestima, ustanovama i ljudima koji su podložni crkvenoj vlasti. Premda su vizitacije postojale još od apostolskih vremena i na našim, hrvatskim prostorima zabilježene su još tijekom srednjeg vijeka, tek ih je Tridentski koncil (1545. – 1563.) jasno normirao.¹¹ Vizitacije se dijele, prema osobi koja je obavlja, na apostolske, biskupske, arhiđakonske ili redovničke vizitacije. Apostolske vizitacije odnose se na pastoralni pohod osobe koju je ovlastila Sveta Stolica te one obuhvaćaju šire područje, tj. više biskupija.¹² One su bitno rjeđe, a na hrvatskom prostoru poznata je ona koju je na području Istre i Dalmacije, u sklopu vizitacije biskupija Mletačke Republike, proveo veronski biskup Augustin Valieri prema nalogu pape Grgura XIII. (1579./1580.).¹³ Nasuprot apostolskima, redovite su vizitacije koje prema nalogu (nad)biskupa obavljaju arhiđakoni na području svojih arhiđakonata (teritorijalna i upravna jedinica biskupije).

Na prostoru Zagrebačke biskupije najstariji podatci o vizitacijama, točnije propisi o vizitacijama, sačuvani su u najstarijem Statutu Kaptola iz 1334.¹⁴ Nakon Tridentskoga koncila, područne sinode tijekom 17. stoljeća gotovo redovito donose i odluke o provođenju vizitacija.¹⁵ Od spomenutih sinoda, one iz 1611. i 1638. daju detaljnije upute za provođenje vizitacije. Odredba iz 1611. jasno navodi pitanja na koja arhiđakon treba dobiti odgovore tijekom vizitacije. Najprije je potrebno obaviti pregled crkve i utvrditi u kakvom je stanju te navesti podatke o njezinoj opremi. Drugi dio vizitacije odnosi se na prihode i dobra crkve, a zadnja dva dijela tiču se župnika i puka.¹⁶ Odredba iz 1638. donosi uputu koja se ponešto razlikuje od prijašnje: njome je propisano da se vizitacija treba sastojati od četiri cjeline (glave): prva se odnosi na pregled osoba (pravnih i fizičkih) koje treba pohoditi. Druga se odnosi na pregled mjesta, i to onih posvećenih Bogu (crkve, kapele i svetišta) i onih posvećenih ljudima (samostani, župni dvorovi i kuće). Treća cjelina obuhvaća pregled pokretne imovine: inventara u crkvi (od oltara do liturgijskog pribora). Četvrta cjelina nije jasno određena; ostavljena je za opisivanje posebnih slučajeva u biskupijama tijekom vizitacija.¹⁷ Na pokrajinske sinode nastavljale su se biskupijske sinode koje su, u predmetu

7 Iznimka su radovi s područja povijesti umjetnosti. Usp. BARIČEVIĆ, 1967, 99–115; ŠOUREK, 2016, 161–189.

8 HR-NAZG-35, KV, protokoli 200–209a/209d.

9 Prilozi su označeni rednim brojevima na poledini, a ti su brojevi navedeni uz tekst vizitacije na onim mjestima na koja se ti prilozi i odnose.

10 Detaljniji opis sadržaja svih protokola u: HRG, KOLANOVIĆ, 1989, 201–208.

11 HRG, KOLANOVIĆ, 1989, 13.

12 HRG, KOLANOVIĆ, 1989, 11–12.

13 JOKSIMOVIĆ (prir.), 2023, 12.

14 Statut je sastavio Ivan, arhiđakon gorički, 1334. Dio statuta koji se odnosi na arhiđakonove dužnosti (među kojima je i obavljanje vizitacija) preveo je i objavio Andrija Lukinović u: LUKINOVIĆ (prir.), 2006, 10–12.

15 Usporedi zaključke sinoda održanih u Trnavi tijekom 17. stoljeća, objavljene u: Constitutiones..., 1805, i to: Sinoda 1611. glava V. (31–33); Sinoda 1633., glava IV. i V. (62–63); Sinoda 1638., glava V. (82–84) i Sinoda (nacionalna) 1648., glava IV. (97).

16 Constitutiones..., 1805, 31–33.

17 Constitutiones..., 1805, 82–83.

vizitacija, potvrdile zaključke pokrajinske sinode.¹⁸ Zagrebački biskupi su, slijedom spomenutih odredbi, sastavljali upute za provođenje vizitacija. One su u početku bile dosta sažete, ali su tijekom 18. stoljeća postajale sve razrađene, tako da je najdetaljnije upute za provođenje vizitacija sastavio upravo Maksimilijan Vrhovac, koji je u praksu uveo i formulare prema kojima se zapisnik vizitacije trebao provoditi.¹⁹

Prema spomenutim odredbama i uputama, svaki zapisnik kanonske vizitacije bio je sastavljen prema točno određenim točkama; počinjao bi opisom najvažnijeg mjesta u crkvi, svetohraništa (Presvetog sakramenta), nastavljao se detaljnim opisom crkve sa svim pripadajućim inventarom, a završavao opisom ostalih zgrada, posjeda, groblja, župnika te prihoda. Od polovice 18. stoljeća dodane su tzv. odredbe (*decreta visitationis*) u kojima su navedeni nedostaci te odredbe kojima se propisivalo njihovo uklanjanje.²⁰ Potrebno je istaknuti da nisu svi zapisnici vizitacija jednako iscrpni. Naime, vizitatori su tek svakih dvadesetak godina obavljali tzv. temeljne vizitacije (*visitatio fundamentalis*), u kojima je bio detaljan opis svih objekata te prihoda, dok su u vizitacijama između dviju temeljnih bilježene samo promjene, a u ostalome se vizitator pozivao na temeljnu vizitaciju.

Redovito obavljanje vizitacija vidljivo je u broju njihovih zapisnika koji se čuvaju u spomenutom fondu Nadbiskupijskog arhiva u Zagrebu. Iako je riječ o više od dvjesto svezaka koji obuhvaćaju razdoblje od 17. do 20. stoljeća, jasno je da veći broj zapisnika iz 17. stoljeća nije sačuvan (iz 16. stoljeća nije sačuvan nijedan!).²¹ U tom vrijednom gradivu posebno mjesto zauzima Vrhovčeva vizitacija katedrale 1792. – 1794. godine.

Maksimilijan Vrhovac – inicijator vizitacije

Maksimilijan Vrhovac u kronotaksi (nad)biskupa Zagrebačke (nad)biskupije zauzima prvo mjesto, kao najmlađi imenovani biskup (u trenutku imenovanja bilo mu je samo 35 godina) te kao biskup s najduljim biskupovanjem (punih 40 godina).²² Jedinstveno je stajalište historiografije da je Vrhovac bio postavljen za zagrebačkog biskupa jer je bio zagovornik jozefinističkih reformi te

je njegovo biskupovanje blisko povezano s reformnim zamahom u Katoličkoj Crkvi provedbom ideja jozefinizma i jansenizma.²³ Naime, i prije nego što je bio imenovan biskupom, Vrhovac je obnašao važnu dužnost rektora središnjeg sjemeništa za Krune Zemalja Svetog Stjepana u Pešti 1786.²⁴ Osoba na toj dužnosti, koja sudjeluje u formaciji budućih svećenika, trebala im je usaditi i osjećaj da će kao župnici obnašati poslove, uz pastoralni rad, i državnih službenika. Stoga je jasan zaključak da je nakon smrti biskupa Josipa Galjufa 1786. trebala biti postavljena osoba koja će provoditi reforme na prostoru Zagrebačke biskupije.²⁵ Naime, jedna od osnovnih značajki jozefinizma jest i utemeljenje novih župa sa župnicima kao javnim službenicima.²⁶ Dio župnika za novoustanovljene župe stigao je i iz redova koji su bili ukinuti u sklopu jozefinističkih reformi.²⁷ U sjedištu Zagrebačke biskupije dva su kaptola imala svoje sjelo: Zagrebački i Čazmanski kaptol. Ugarsko namjesničko vijeće naredilo je intimatom od 6. studenoga 1787. da se broj kanonika smanji na osam, pri čemu su propisali tko treba otići, a tko ostati.²⁸ No na Vrhovčeve intervencije, konačni broj se povisio na 11.²⁹ To smanjenje (za dvadeset kanonika) bilo je potaknuto ponajprije ekonomskim razlozima (prihodi dokinutih kanoničkih mjesta trebali su biti uplaćivani u Vjerozakonski fond), no tim smanjenjem bio se umanjio i utjecaj Kaptola, zbog čega je porastao utjecaj biskupa. Iako je Vrhovac nastojao pomoći kanonicima, ipak je njegova uloga u provedbi intimata bila prvi razlog sukoba s Kaptolom. Drugi razlog sukoba bilo je ukidanje zagrebačkog obreda i uvođenje rimskoga. Vrhovac je iste godine kad je bio zaređen za biskupa (13. travnja 1788.) odlučio urediti red bogoslužja u skladu s kraljevskim odredbama. Tako je donio dekret *Regulatio Divinorum in Ecclesia Cathedralis – Decor et Sanctitas* 5. listopada 1788., kojim je ukinuo zagrebački obred i naredio uvođenje rimskog obreda.³⁰ Otpor kanonika, premda je njihov utjecaj bio bitno manji

18 Četvrta glava Zagrebačke sinode održane 1648. Objavljeno u: *Constitutiones...*, 1805, 127.

19 HRG, KOLANOVIĆ, 1989, 15. Vidjeti i fond HR-NAZG-35, KV, protokol 9a/X. Sačuvane su upute za provođenje vizitacija koje su sastavili sljedeći zagrebački biskupi iz 17. i 18. stoljeća: Franjo Ergelski, Petar Petretić, Martin Borković, Stjepan Selišćević, Martin Brajković te Maksimilijan Vrhovac.

20 Za detaljan opis pojedinih točaka zapisnika vidjeti: LUKINOVIĆ (prir.), 2006, 27–33.

21 LUKINOVIĆ (prir.), 2006, 25.

22 O životu i radu Maksimilijana Vrhovca detaljnije: DEŽELIĆ, 1904; PAVLIČEVIĆ, 1987, LII–LXXXIII; LUKINOVIĆ, 1995, 267–303; HOŠKO, 2008; LEDIĆ, 2022; 2022a.

23 Jozefinizam se može ukratko odrediti kao politika prosvijećenog apsolutizma prema Crkvi, dok je jansenizam, kao pokret obnovljenog kršćanstva, bio teološka podloga jozefinizma. Analizu historiografije o Vrhovcu kao jozefinistu vidjeti u: HOŠKO, 2008, 18–27.

24 HOŠKO, 2008, 33. Vrhovac je prije toga imenovanja bio imenovan rektorom središnjega sjemeništa za sedam susjednih biskupija u Zagrebu (sjemenište je bilo utemeljeno 14. kolovoza 1783.).

25 MIKŠIĆ, 2013.

26 LUKINOVIĆ, 1995, 272–275 i detaljno: MIKŠIĆ, 2013, 75–106.

27 LUKINOVIĆ, 1995, 271. Jedna od osnovnih značajki jozefinizma bila je i ukidanje redovničkih redova „koji nisu bili društveno korisni“; na prostoru Hrvatske važno je bilo ukidanje klarisa 1782. i pavlina 1786. godine.

28 MIKŠIĆ, 2013, 208.

29 Veći dio odobrenih bio je ostavljen zbog starije životne dobi, uz napomenu da na njihova mjesta ne mogu biti imenovani nasljednici. MIKŠIĆ, 2013, 208–209.

30 MIKŠIĆ, 2013, 223. O problemu prakticiranja zagrebačkog obreda i prijašnjim pokušajima njegova ukidanja detaljnije u: MIKŠIĆ, 2013, 206–224.

nego prijašnjih desetljeća, ojačao je nakon smrti Josipa II. 1790. godine, a Vrhovčev položaj bio je ugrožen optužbama o njegovoj povezanosti s ugarskim jakobincima.³¹ Obranivši se napokon od tih optužbi, Vrhovac je mogao nastaviti s planiranom reformom Kaptola. Tako je idući korak bilo donošenje odluke o provedbi kanonske vizitacije Zagrebačke biskupije 1792. godine.

Vizitacija katedrale kao dio kanonske vizitacije Zagrebačke biskupije 1792. – 1794. godine

Maksimilijan Vrhovac donio je odluku o vizitaciji cijele Biskupije. Ta je vizitacija objavljena kao edikt 15. siječnja 1792. godine (sl. 2). U tom je proglasu bilo navedeno da će vizitacija početi 15. veljače pregledom katedrale.³² Obavijest o najavljenom vizitaciji bila je javno objavljena postavljanjem edikta na vrata katedrale, odnosno na vrata župne crkve sv. Marka na Gornjem gradu.³³ Istoga dana bila je donesena i uputa o kanonskoj vizitaciji kojom je biskup od kanonika zatražio da za potrebe vizitacije pripreme odgovore na 27 pitanja koja su se odnosila na sve što se ticalo imovine Kaptola i njegovih povlastica.³⁴ Na taj su edikt kanonici odgovorili da zbog kratkoga vremena i nepostojanja primjera katedralne kanonske vizitacije nisu u mogućnosti učiniti traženo.³⁵ Unatoč tim neslaganjima, vizitacija će početi, kako je bilo i najavljeno, 15. veljače odlaskom vizitatora u katedralu.

Vrhovac je zadužio sljedeće kanonike za provedbu vizitacije (iako se dio njih ispričao zbog bolesti ili inih obveza): Franjo Popović, veliki prepozit; Ivan Josipović, prepozit Čazmanskog kaptola, nije mogao doći zbog bolesti oka; Josip Taisperger, kanonik lektor, ispričao se zbog inih obveza; zatim su bili spriječeni i izabrani Ivan Sibarić, kanonik kantor, i Antun Pulaj, katedralni arhidakon. Tako su u provedbi vizitacije sudjelovali Ivan David Pizetty, komarnički arhidakon, Stjepan Kološvari, čazmanski arhidakon, Antun Tunković, kanonik Zagrebačkog kaptola, Franjo Raffay, kanonik Čazmanskog kaptola; Josip Šalec, profesor kanonskog prava na Akademiji – također pridružen; za bilježnika je odabran Karlo Vukasović, za

glasnike i izvršitelje biskupske kurije Matija Markulinić i Josip Vrhovac.³⁶

Vizitacija je počela, kako je i bilo planirano, 15. veljače obilaskom katedrale. Pregled je trajao devet dana (do 24. veljače poslijepodne); posljednja dva dana bio je pregledavan pokretni inventar sakristije.³⁷ Prvoga dana, u 8:30 počela je svečana ceremonija prema ceremonijalu koji je propisao biskup.³⁸ Nakon svečanosti, počeo je pregled katedrale. U skladu s praksom vizitacija, najprije je bio pregledan najsvetiji dio: svetohranište s Presvetim sakramentom.³⁹ Svetohranište je pregledao sâm biskup te je bilježniku vizitacije izdiktirao opis svetohraništa.⁴⁰ Katedrala je pregledavana prema sljedećem redoslijedu, s pregledom i opisom inventara kako slijedi:⁴¹

1. Prvi dan vizitacije (15. veljače)

- a) Svetohranište (*Tabernaculum*), (str. 14–15)
- b) Presveti sakrament (*Sanctissimum Sacramentum*), (str. 15–16)
- c) Krsni zdenac (*Baptisterium*),⁴² (str. 23)
- d) Sveta ulja (*Sacrae oleae*), (str. 23–25).

Drugi dan vizitacije (16. veljače)

- a) Relikvije svetaca (*Reliquiae sanctorum*), (str. 25–29)
- b) Općeniti pregled katedrale (*Observanda in genere*) (str. 29–32).

Treći dan vizitacije (17. veljače)

- a) Glavna kapela ili svetište (*Capella maior seu Sanctuarium*), (str. 32–34)
- b) Glavni oltar (*Altare maius*), (str. 34–38)
- c) Biskupov stolac (*Sedes pontificia*), (str. 38–39)
- d) Oltari (*Altaria*), (str. 39–55).

Četvrti dan vizitacije (18. veljače)

- a) Oltari (nastavak), (56–65).

Peti dan vizitacije (20. veljače)⁴³

- a) Klerikalni kor (*Chorum cleri*), (str. 65–68)
- b) Glazbeni kor (*Chorum musicorum*), (str. 68–69)
- c) Propovjedaonica (*Suggestum*), (str. 69–70)

31 PAVLIČEVIĆ, 1987, LIV; HOŠKO, 2008, 35–36.

32 HR-NAZG-35, KV, protokol 203, Prilog br. 1.

33 HR-NAZG-35, KV, protokol 203, Prilog br. 1. Na poledini je zabilježeno da je Ivan Vrhovac (nuncij biskupske kurije) objesio edikt na vrata katedrale, dok je na vrata crkve sv. Marka edikt objesio Josip Sermage, inače župnik crkve sv. Marka.

34 HR-NAZG-35, KV, protokol 203, Prilog br. 2. Prvo pitanje odnosilo se na stanje relikvija, a zadnje na stanje kaptolske knjižnice. Za ovaj rad potrebno je istaknuti da je već drugo pitanje bilo posvećeno utvrđivanju stanja oltara u katedrali. Kanonici su trebali pripremiti opis oltara, navesti obveze služenja misa, postojanje nadarbina i povlastica te spomen blagdana.

35 HR-NAZG-35, KV, protokol 203. Prilog br. 3. Pregled sukoba kanonika i Vrhovca tijekom vizitacije prikazao je Stipe Ledić u: LEDIĆ, 2022, 83–89.

36 HR-NAZG-35, KV, protokol 203, Prilog br. 15.

37 HR-NAZG-35, KV, protokol 203, 96–102.

38 HR-NAZG-35, KV, protokol 203, Prilog br. 5. Ceremonijal, na koji su kanonici imali prigovore, sastavio je biskupski ceremonijar Pavao Šelendić. O tome detaljnije RUSPINI, 1916, 105–106.

39 HR-NAZG-35, KV, protokol 203, 14–16.

40 Opis je izrađen prema uputi priloženoj zapisniku. Vidjeti: HR-NAZG-35, KV, protokol 203, Prilog br. 19.

41 Uz nazive cjelina navedeni su brojevi stranica Protokola br. 203 na kojima su navedeni opisi.

42 Krsni zdenac nije postojao, što je zabilježeno u zapisniku. HR-NAZG-35, KV, protokol 203, 23.

43 Budući da je 19. veljače bila nedjelja, vizitacija je bila nastavljena u ponedjeljak.

- d) Ispovjedaonice (*Confessionalia*), (str. 70–71)
- e) Raspelo (*Crucifixum*), (str. 71–72)
- f) Kripta (*Crypta*), (str. 72–73)
- g) Crkvene klupe (*Scamnae*), (str. 73–74)
- h) Ormari (*Armaria*), (str. 74)
- i) Izvor blagoslovljene vode (*Fons aquae benedictae*), (str. 74–75)
- j) Kutije za milostinju (*Capsae elemosynarum*), (str. 75)
- k) Zidovi (*Parietes*), (str. 75–79)
- l) Prozori (*Fenestrae*), (str. 79–80)
- m) Vrata (*Portae*), (str. 80–81).

Šesti dan vizitacije (21. veljače)

- a) Krov (*Tectum*), (str. 82)
- b) Zvonik (*Campanile*), (str. 82–84).

Sedmi dan vizitacije (22. veljače)

- a) Sakristija – općenito (*Sacristia in genere*), (str. 85–88)
- b) Oltar u unutarnjoj sakristiji (*Altare in Sacratio interiore*), (str. 88–89)
- c) Pregled pokretnog inventara sakristije (str. 89–96).

Osmi dan vizitacije (23. veljače)

- a) Nastavak pregleda pokretnog inventara (str. 96–102).

Deveti dan vizitacije (24. veljače)

- a) Dovršetak pregleda pokretnog inventara (str. 102).

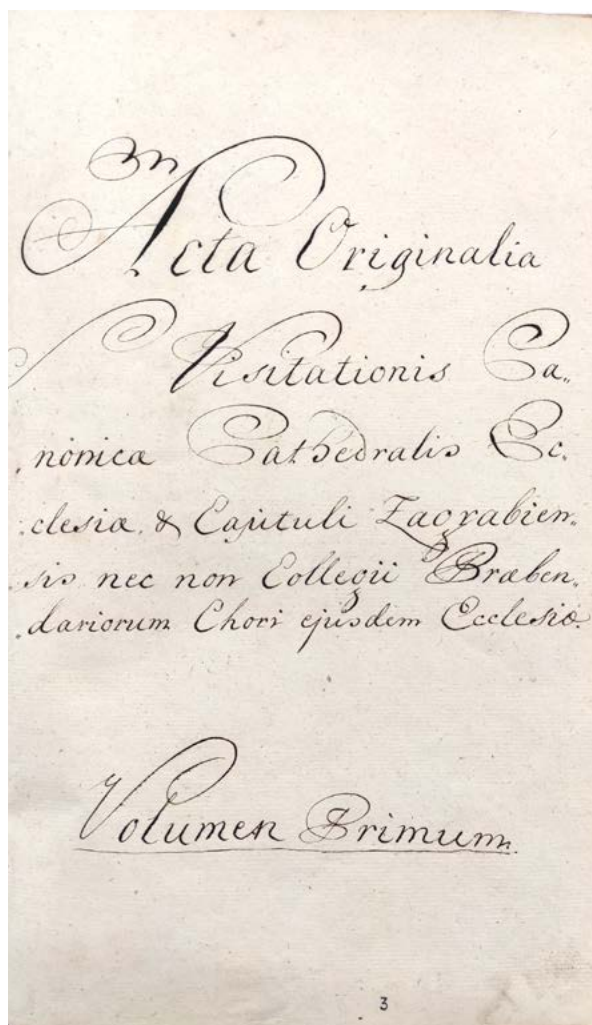
Opis unutarnjega prostora katedrale

Treba istaknuti nekoliko cjelina opisa. Nakon pregleda relikvija, drugoga dana vizitacije, vizitatori su obavili pregled katedrale u cjelini. Sadržaj toga pregleda, na nepune tri stranice zapisnika, daje opći (*in genere*) opis unutrašnjosti katedrale. Navedeni su podatci o dimenzijama katedrale, organizaciji prostora i tlocrtnom rasporedu, obojenjima svodova i zidova te o podnom popločenju.⁴⁴ O unutrašnjosti i njezinu oblikovanju piše na više mjesta dalje u zapisu pregleda.⁴⁵

Katedralna bazilika smještena je usred biskupske tvrđe, pokraj biskupskog dvora. Pravilno je orijentirana, izduženog oblika. Iznutra je dugačka 220 stopa, tj. 36 $\frac{2}{3}$ orgija, a široka je 98 stopa, tj. 16 $\frac{1}{3}$ orgija; visoka je 75 stopa ili 12,5 orgija – i zato može primiti četrnaest tisuća ljudi, ali zato što je ulaz

44 Ostali podaci o unutrašnjosti katedrale potkraj 18. stoljeća i u: MAJER JURIŠIĆ, DEAK, KRULIĆ, 2025, kao i u ondje citiranoj literaturi.

45 HR-NAZG-35, KV, protokol 203. Sažetak opisa katedrale (odnoseći se na podatke sa stranica 29–39, te dodatno 42–45, 65–69, 72–73, 75–89, uz izostavljanje opisa oltara i ostalog inventara) pripremila je Krasanka Majer Jurišić temeljem prijevoda Ladislava Dobrice, koji je autor i ostalih prijevoda u ovoj radu. HRZ, MAJER JURIŠIĆ (pripr.), 2023, sv. I, 59–60 i dokumentacija HRZ–a.

2. Naslovnica kanonske vizitacije (izvor: HR-NAZG-35, KV, protokol 203)

Cover page of the canonical visitation (from: HR-NAZG-35, KV, protocol 203)

odviše uzak, a svetište uže od ostatka tijela crkve te stupovi, oltari, klupe, ormari, ispovjedaonice itd. zauzimaju mnogo toga prostora, jedva stane deset tisuća ljudi. Arhitektura je gotička, no ipak veličanstvena. Unutra je podijeljena na tri velike lađe. Izgrađena je od rezanog kamena koji zovu travertin i izvana nije prekrivena bojom ni žbukom. Unutrašnjost je u cijelosti prekrivena jantarnom bojom, ali bez ikakve žbuke, slike ili celature, osim što se na šest glavnih stupova, malo ispod sredine, uklesane i obojene jarkim bojama, nalaze skulpture – s jedne strane sv. Petar, sv. Bartolomej i sv. Augustin, a s druge pak strane sv. Pavao, sv. Jakov i sv. Jeronim, ispod tornjića i ukrašenih gotičkim stilom kao baldahinom. Svod je obijeljen, a kamena rebra su jantarno žuta. Pod je cijeli od crnog i bijelog mramora, osim u unutarnjem dijelu svetišta gdje je prošaran raznim bojama: bijelom, crnom, žutom i crvenom. Mjestimice je krpan opekama. Ima više kripti, no dobro su zatvorene i usklađene s podom.

Svetište je u zaključku glavne lađe, malo uzdignuto. Nadsvođeno je, u dobrom je stanju, osim što na strani Evanđelja

odozgo visi nešto kamenja zbog udara groma. Mramornom pregradom podijeljeno je na dva jednaka dijela, unutarnji i vanjski, a zidovi su mu prekriveni zastorima od svilenog damasta, žute i crvene boje (prekrivaju izdubljene rupe koje su možda služile kao zvorske klupe). Nisu ukrašeni ni slikom ni skulpturom. U dužinu, sve do stuba kojima se spušta do kora za klerike, ima 9 orgija i 1/6 ili 55 stopa, a široko je 7 orgija ili 42 stope. Zaključak svetišta rastvoren je s pet prozora koji su gotički: uski, izduženi i šiljasti. Na svakome od njih ističe se na vrhu rozeta. Glavni oltar, iz 1632. godine, nalazi se u samom vrhu svetišta, prema istoku. U cijelosti je izrađen od pozlaćenih dasaka, rezbaren je i postavljen na zidanu menzu. Cijelo mu je podnožje popločeno različitim mramorom, čvrsto i dovoljno prostrano, s dvije mramorne stube. Sa strane Evanđelja je biskupov stolac, a na strani Poslanice su još tri stolca, za pontifikanta i dvojicu njegovih pomagača: đakona i subđakona. Prema kora se iz svetišta silazi preko četiri stube koje su od bijelog i crnog mramora.

Kor za klerike (prezbiterij) nalazi se u srednjoj lađi, ispred svetišta, što nije prikladno jer je zaklonjen pogled prema glavnom oltaru. Uzdignut je za dvije stube i u dnu se nalazi biskupski stolac koji je, kao i zvorske klupe, izrađen od hrastovine i izrezbaren, s pozlaćenim inventarom. Vrata koja vode do kora su iz 1788. godine i otvorena su samo za većih svečanosti. Kor za glazbenika (pjevalište) je pak u gotičkom stilu, od čvrstog kamena i proteže se od jednog boka crkve do drugog, s time da se na jednoj strani oslanja na zid, a na drugoj na stupove. Njime je crkva podijeljena na dva dijela, a do kapela se može samo kroz uska vrata. Pod je od opeke. Ograđen je kamenom. Na kor se može pristupiti ili iz biskupske palače preko hodnika na lukovima ili iz same katedrale mramornim uskim i zavojitim stubištem, sa željeznim rešetkama i pozlaćenim ukrasima. Na sjevernoj su strani orgulje koje je 1601. postavio biskup Martin Bogdan, a sam je kor podignuo biskup Osvald. Na sredini kora za glazbenike je drveno raspelo, pričvršćeno za ogradu i okrenuto prema ulazu u katedralu.

Tri su kapele u katedrali, Blažene Djevice Marije, sv. Ladislava i sv. Ivana Krstitelja, te ona u sakristiji. S južne strane svetišta je kapela Blažene Djevice Marije, dugačka 64 stope i široka 28. Pod joj je od mramora i spušten za pola stube od ostalog poda u crkvi. Jako je osvijetljena prozorima, a zidovi su prekriveni zastorima. Ispred oltara je tepih arapske izrade. Sa sjeverne je strane gotovo identična kapela, sv. Ladislava, ali ima samo dva prozora pa je nešto mračnija.

Jantarni zidovi lađe ukrašeni su različitim natpisima i epitafima, prikazima, kamenim pločama, nadgrobnim spomenicima, slikama, grbovima, štitovima i zastavama. Prozora je ukupno 20, u gotičkom stilu s četvrtastim staklima i željeznim rešetkama: od toga već spomenutih pet u svetištu, četiri u kapeli Blažene Djevice Marije, dva u kapeli sv. Ladislava, jedan na ulazu, a preostali su u tijelu crkve (ako se izuzme ulaz u crkvu i kapelu sv. Ladislava). Razmjerno obasjavaju crkvu i od zemlje su dovoljno izdignuti da se ne može gledati unutra, a prozorska krila su tako postavljena da

se, prema potrebi, mogu lagano otvarati i zatvarati. Postoje četvera vrata, drvena i s dobrim okovom. Glavna, raskošno ukrašena i mramornih dovratnika, su ona na zapadu, druga (manja) na sjevernom pročelju, a kroz treća (koja su na južnom zidu) ide se iz biskupske tvrđe na kor za glazbenike, odakle se spušta u lađu. Četvrtim se vratima privatno služi samo kler; nalaze se na sjevernoj strani, uz sakristiju. Krov nad katedralom je od ciglenih crepova, postavljen na jelove grede. Ima male prozore, opremljene željeznim vratašcima. Na glavnom je pročelju s desne strane zvonik sa zvonima, čvrst i četvrtasta tlocrta. Ima bakrom pokrivenu kupolu i terasu popločenu rezanim kamenom i ograđenu željeznom ogradom. Uz kapelu sv. Ladislava je sakristija s oltarom sv. Petra i Pavla u koju se ulazi kroz mramorna vrata, a spuštена je za dvije mramorne stube. Četvrtasta je oblika i izdužena, široka 25 stopa i dugačka 52 stope. Ima mramorni pod. Svod je gotičkog sloga, zidovi su ožbukani i obijeljeni. Na istoku su dva prozora, a na sjeveru četiri, sa željeznim rešetkama. Postoje još dvojica vrata; kroz jedna se izlazi na sjever i služi potrebama klera i poslužitelja, a druga vode u tajnu (unutar-nju) sakristiju na zapadu u kojoj je još jedan, drveni oltar sa zidanom menzom na kojem misu slave samo kustosi i kanonici. Iznad sakristija su tri manje prostorije, nadsvođene, od kojih dvije služe kao spremište, a treća je za javni arhiv. Do njih se dolazi s vanjske strane, po kamenim stubama koje su postavljene odmah uz vrata sakristije. Pod prostorija je čvrst, sastoji se od vapnenca i pijeska. Svaka prostorija ima po dva prozora, od kojih jedan gleda van na sjever i ima željeznu rešetku, a drugi je prema crkvi. Zidovi su u dobrom stanju, osim što krov, koji je zajednički s crkvom, na nekim mjestima treba popraviti. Sve se čuva čisto i uredno.

U inventaru je posebno opisano i drveno raspelo koje je bilo pričvršćeno za ogradu glazbenoga kora i usmjereno prema glavnim vratima. Raspelo je, kako vizitator navodi, staro i nedavno bogato ukrašeno srebrom. Uz njega se nalazila pločica s podatkom kako je to, kao zavjet, dao izraditi zagrebački kanonik Juraj Delinić u Vrbovcu 1769.⁴⁶ Posebno je zanimljiv i opis zvonika.⁴⁷ Naime, na njegovu se vrhu nalazila mala kupola s otvorenim zvonikom i male-nim zvonom. To se zvono službeno zvalo sv. Martin, no narod ga je zvao „cinkuš“ (czinkuss).⁴⁸ Također, vizitacijom se bilježi da se iznad kupole nalazila kugla (globus), za

46 HR-NAZG-35, KV, protokol 203, 71–72. Juraj Delinić bio je vrbovečki arhidakon, a 1742./1743. i župnik Župe sv. Marije. Usp. BUNTAK, 1936, 106. U životopisu kanonika Jurja Delinića, Ivančan navodi da je dao podići drveni, srebrom optočen križ. Vidjeti: IVANČAN, 811. Međutim, Delinićev doprinos može se odnositi samo na ukrase, a ne i na samo raspelo. O raspelu detaljnije u: MARUŠIĆ, 2025.

47 HR-NAZG-35, KV, protokol 203, 82–84.

48 HR-NAZG-35, KV, protokol br. 203, 83. To je zvono pozivalo kanonike i nadarbenike na konventualnu svetu misu dvaput dnevno. PLUKAVEC, 2004, 45.

koju se smatralo da čuva čestice Svetog Križa te relikvije sv. Donata.⁴⁹ Ta je pretpostavka, barem što se tiče čestica Svetog Križa, dobila potvrdu kad je nakon potresa 1880. ta kugla bila skinuta i otvorena – u njoj je bila bakrena kutijica koja je, među ostalim, sadržavala česticu Svetog Križa.⁵⁰ No koliko god vizitacija bila detaljna u opisima, u nekim su dijelovima opisi sumarni, npr. u opisu kripti. Pri njihovom opisu vizitator navodi njihova mjesta u crkvi te koje su kripe određene za ukop kanonika, prebendara, za manji kler te za sve ostale.⁵¹ No nisu navedene pojedine grobnice, odnosno osobe koje su u njima pokopane. Nadgrobne ploče poznatijih osoba bile su podignute s grobnica (kripti) i stavljene uza zid te su bile opisane u cjelini posvećenoj zidovima katedrale.⁵² Među opisanim pločama svakako se ističe nadgrobna ploča Tome Bakača Erdödyja, koja je i danas u katedrali. Ta je nadgrobna ploča još u vrijeme vizitacije bila podignuta i stavljena uza zid na istome mjestu, u tadašnjoj kapeli Blažene Djevice Marije.⁵³ Ispod oltara Blažene Djevice Marije nalazila se njegova kripa koju spominje Vrhovac u svojem *Dnevniku* u kontekstu ukopa bana Ivana Erdödyja 1806. godine.⁵⁴ Vrhovac je u *Dnevnik* zapisivao i nesreće koje su se dogodile na katedrali; npr. 30. kolovoza 1814. zabilježio je da je u katedralu udarila „vodena munja“ (*fulmen aqueum*) i uništila jednu klupu te izbila jedan kamen kod glavnog ulaza.⁵⁵ Ta činjenica pokazuje da podatke o katedrali nakon ‘Vrhovčeve’ vizitacije u neku ruku dopunjuje i Vrhovčev dnevnik koji je vodio između 1801. i 1825.⁵⁶

No uz pokretni inventar, najveći dio opisa odnosi se na oltare. To doista i ne začuđuje, jer je u ondašnjoj katedrali bilo mnogo oltara – čak 31.⁵⁷ Broj oltara je posebno istaknut i u vizitaciji, u kojoj se na jednom mjestu zaključuje da je kapacitet katedrale, zbog oltara, ali i zbog druge opreme (poput klupa, ispovjedaonica i ormara), smanjen s četrnaest tisuća ljudi na jedva deset tisuća.⁵⁸ Za razliku od pokretnog inventara, koji je u određenoj mjeri očuvan do danas, od oltara iz Vrhovčeva vremena ostala su u

katedrali samo dva: oltar sv. Luke i oltar Posljednje večere.⁵⁹ Iako podatci i opisi ostale opreme u katedrali nisu zanemarivi, ni manje vrijedni, upravo opisi „nestalih“ ili, u međuvremenu, uništenih oltara, čine tu vizitaciju izuzetno vrijednom; to je i razlog što je fokus ovoga rada upravo na njima.

Opis oltara

Za pregled oltara vizitatoru i pomoćnicima trebalo je gotovo dva dana da ih sve pregledaju (sl. 3). Pregled glavnog oltara i svetišta bio je rađen prema upitniku koji je, kao i ostala popratna dokumentacija, bio priložen zapisniku vizitacije.⁶⁰ Uputa se sastojala od dva dijela: prvi dio, pod naslovom *Observanda*, odnosio se na ono na što je trebalo obratiti pozornost tijekom vizitacije oltara, dok se drugi dio, pod naslovom *Interroganda*, odnosio na ono što je trebalo ispitati (tj. istražiti). U prvom se dijelu upitnika zahtijevalo da se oltar detaljno opiše. Vizitator je trebao zabilježiti podatke o vrsti materijala od kojega je oltar izrađen, njegove dimenzije, od kakvog je materijala izrađena menza te nabrojiti svu oltarnu opremu. Na kraju je trebao opisati glavni prikaz na oltaru (potrebno je bilo navesti i materijal od kojega je bio izrađen, npr. radi li se o slici naslikanoj na platnu ili drvu, odnosno skulpturi) te postojanje dodatnih prikaza. Vizitator je također trebao dati svoj sud o tome jesu li ti prikazi primjereni te jesu li u skladu s vjerom.⁶¹ Drugi dio upitnika odnosio se na podatke o posvećenosti oltara, titularu te kad se slavio njegov blagdan, zatim utvrđivanje postojanja skrbnika i nadarbine.⁶² Na temelju te upute vizitator je sastavio detaljan i opširan opis glavnog oltara.⁶³

Nakon pregleda glavnog oltara slijedio je pregled ostalih oltara. Brojnost oltara potaknula je vizitatora da posao pregleda oltara podijeli sa svojim pomoćnicima. Stoga je za pregled oltara sa strane Evanđelja zadužio Ivana Davida Pizettyja, Antuna Tunkovića, Karla Vukasovića i Matiju Markulinića, dok je on sâm nastavio s pregledom oltara na strani Poslanice.⁶⁴ Premda je za potrebe

49 HR-NAZG-35, KV, protokol 203, 83.

50 *Katolički list*, 1880, 431, u kojem je prenesen Tkaličev tekst „O jabuci prvostolne crkve“, objavljen prethodno u *Obzoru*.

51 HR-NAZG-35, KV, protokol 203, 72–73.

52 HR-NAZG-35, KV, protokol 203, 75–79.

53 HR-NAZG-35, KV, protokol 203, 76.

54 *Dnevnik*, vidjeti: HRG, KOLANOVIĆ (prir.), 1987, 119. Aleksandar Erdödy zamolio je Vrhovca da Ivan Erdödy bude pokopan u kripti Tome Bakača Erdödyja.

55 *Dnevnik*, vidjeti: HRG, KOLANOVIĆ (prir.), 2017, 729.

56 Dosad je objavljen *Dnevnik* pisan do 1815. godine: sv. 1: HRG, KOLANOVIĆ (prir.) 1987 i sv. 2: HRG, KOLANOVIĆ (prir.), 2017. U njima je katedrala spominjana uglavnom u kontekstu obavljanja njegove biskupske dužnosti. Usp. prijašnje dvije bilješke.

57 HR-NAZG-35, KV, protokol 203, 39–65, 88–89.

58 HR-NAZG-35, KV, protokol 203, 30.

59 Danas se u katedrali iz toga vremena nalazi i oltar Marije Pomoćnice, ali je on u davnije vrijeme bio u Nadbiskupskom dvoru. BARIČEVIĆ, 1997, 378.

60 HR-NAZG-35, KV, protokol 203, Prilog br. 25. *Index circa sanctuarium et Altare maius*.

61 O primjerenosti prizora vizitator je na dva mjesta imao primjedbe. Pri pregledu oltara sv. Magdalene konstatirao je da je manje prikladno što su obnažena prsa prekrivena razbarušenom kosom. Pri pregledu oltara sv. Jakova, na kojem se nalazila slika Blažene Djevice Marije s djetetom Isusom, a na kojem je Marija imala jednu obnaženu dojku, vizitator je iskazao neslaganje s viđenim te je dao uputu da se ta „neprikladnost“ ispravi, i to tako da se prekrije bojom.

62 HR-NAZG-35, KV, protokol 203, Prilog br. 25.

63 HR-NAZG-35, KV, protokol 203, 34–38. Opis glavnog oltara u: BARIČEVIĆ, 1967, 99–115.

64 HR-NAZG-35, KV, protokol 203, 39.

Interroganda

- 1° Anq Altare extrin. curaveris? cuius expensis? et quando?
- 2° Cui dedicatum fuit?
- 3° An Estum Patroni celeberr?
- 4° An cum Officio proprio, et quali?
- 5° An Ara privilegium dispensandi habeas? quando? et a quo obtinuum? ad Documenta Superinde client? et ubi consentiunt?
- 6° An Eddius distinctos habeas? et in quo hi consistant?
- 7° Anq eos Administres?
- 8° Si non habes? unde necesse Anq provideas?
- 9° An sis Titulus alicujus beneficii ad eandem Aram? et sub quibus oneribus?
- 10° Anq beneficiu possideas?
- 11° Quo Jure? et a quo tempore?
- 12° An Collatorias Superinde expedias habeas, et a quo?
- 13° An forte etiam investitus sis? Qualiter? et quando?
- 14° An oneribus beneficii accurate satisfacias per se, vel forte per alium?
- 15° Et si per aliud, quo et motivo? et cujus cum indultu id facias?
- 16° Hi Mensa Altaris consecrata est, quando? et a quo id factu?
- 17° An plura pallia, seu Arzenda habeas? et An finis omnium Colorum?
- 18° An etiam adpis Alter Ornamens Mensa, qui pallij Correspondas? Aut techs, et Qualit?

3. Dio upitnika (cjelina *Interroganda*) za opis glavnog i ostalih oltara katedrale (HR-NAZG-35, KV, protokol 203, Prilog br. 25)
Part of the questionnaire (*Interroganda*) for the description of the main and other altars of the cathedral (HR-NAZG-35, KV, protocol 203, Appendix no. 25)

pregleda ostalih oltara bio sastavljen drugi upitnik, koji se također sastojao od dva dijela kao i upitnik za glavni oltar: *Observanda* i *Interroganda*, zapravo je opis ostalih oltara bio rađen prema upitniku za opis glavnog oltara, budući da se drugi upitnik izriječno pozivao na točke opisa iz upitnika za glavni oltar.⁶⁵ Slijedom tih uputa, opisi oltara su vrlo detaljni, puni podataka. Oltari su bili pregledani i opisani prema sljedećem redoslijedu:⁶⁶

1. oltar sv. Luke (str. 40–41)
2. oltar Večeri Gospodnje (str. 41–42)
3. oltar Blažene Djevice Marije, s opisom kapele (str. 42–44)
4. oltar sv. Ladislava, s opisom kapele (str. 44–45)
5. oltar sv. Kuzme i Damjana (str. 45–46)
6. oltar sv. Magdalene (str. 46–47)
7. oltar sv. Gervazija i Protazija (str. 47–48)
8. oltar sv. Pavla (str. 48–49)
9. oltar Svih svetih (str. 49)
10. oltar Deset tisuća vojnika (str. 50)
11. oltar sv. Doroteje (str. 50–51)
12. oltar sv. Jakova (str. 51–52)
13. oltar sv. Jurja (str. 52)
14. oltar sv. Ursule (str. 53)
15. kapela sv. Ivana Krstitelja (str. 53–54)
16. oltar sv. Gervazija i Protazija (str. 55)
17. oltar Svetog Križa (str. 56–57)
18. oltar sv. Jeronima (str. 57–58)
19. oltar sv. Barbare (str. 58–59)
20. oltar Presvetog Trojstva (str. 59)
21. oltar sv. Nikole (str. 59–60)
22. oltar sv. Mihovila arkandela (str. 60)
23. oltar Sveta tri kralja (str. 60–61)
24. oltar sv. Ivana Nepomuka (str. 61)
25. oltar sv. Fabijana i Sebastijana (str. 61–62)
26. oltar sv. Elizabete (str. 62–63)
27. oltar sv. Emerika (str. 63)
28. oltar sv. Katarine (str. 63–64)
29. oltar sv. Franje Serafskog (str. 64)
30. oltar sv. Petra i Pavla (str. 64–65)
31. neimenovani oltar u unutarnjoj sakristiji (str. 88–89).

Prvi oltar koji je bio pregledan bio je oltar sv. Luke; njega su zajednički svi opisali kako bi kasniji opisi bili provedeni na isti način. Već iz toga opisa bilo je jasno da se vizitatori drže dane upute, tj. da je najprije opisan oltar s opremom, slijedi opis prikaza svetaca, natpisa te napokon postojanje nadarbine. Premda je oltar sačuvan i već je istaknuto da se i danas nalazi u katedrali, ovdje radi

lakše usporedbe opisa sa sačuvanim izvornikom donosimo njegov opis:⁶⁷

Sav je od mramora, visok 13 stopa, a širok 5 ½ stopa. Nalazi se u glavnoj kapeli, tj. u samom svetištu, prema istoku, ima ogradu, na strani Poslanice dodiruje zid svetišta. Nema vlastito svetohranište. Ima menzu od mramora, koja je doduše kratka i uska, posvećena je, prekrivena navoštenim platnom, telarijem i trima stolnjacima koji su dosta čisti. Ima jedan jastuk od svile, koji je zbog pokrova istrošen i koji je od jednostavnog obojenog platna. Nije poznato kad ga je i tko posvetio. Podnožje i antependij također su od mramora. Izdignut je za dvije stube, koje su također od mramora i nemaju tepihe. Nijedno svetohranište nije postavljeno na menzi, ali za svetohranište služi postavljen u sredini samo malen drveni križ i prikaz Spasitelja oslikanog na platnu. Ima tri kanonske tablice, dva svijećnjaka na menzi i jedno manje zvono koje se nalazi na zidu svetišta i s kojega visi uže. Nema abak ni kredenc, ali zato običavaju odlagati vrčice s pokrivačem na stranu Poslanice, a biretu iznad ograde koja prijanja uz oltar. Glavni je prikaz skulptura sv. Luke evanđelista, od bijeloga je mramora, dosta umjetnički i elegantno izrađena, nalazi se između dva stupa od mramora s natpisom: 'Divo Lucae Evang. Thomae quondam Augustich el. episcopi Sibenicensis s, abba. Dei benedictione archidiacono. Camarc. et can. Zagr. eccl. haec ara morientis destinato aere erecta est' (Ovaj oltar božanskom Luki evanđelistu bio je podignut namijenjenim novcem pokojnoga Tome Augustića na smrti, izabranoga šibenskog biskupa, opata, Božjim blagoslovom komarničkog arhiđakona i kanonika Zagrebačke crkve). Prikaz je manje proporcionalan, a ispod njega je plemićki grb utemeljitelja. Postoji mramorna skulptura sv. Tome apostola s dvojicom anđela s ove i one strane, od kojih jedan drži grb Hrvatske, a drugi Slavonije. Na ovom oltaru slavi se blagdan sv. Luke, i ne drugačije nego samo dvjema upaljenim voštanicama. Ima pridruženi beneficij (nadarbinu) da se jedanput mjesečno slavi misa za žive i mrtve zagrebačke biskupe.

Otprilike u isto vrijeme provođenja kanonske vizitacije, Vrhovčev mjernik Franjo Klobučarić izradio je i najstariji tlocrt katedrale pod naslovom *Iconographia Cathedralis Ecclesiae Zagrabienensis, sancto Stephano regi Hungariae dicatae*. Iako tlocrt nije datiran, svakako je izrađen u posljednjem desetljeću 18. stoljeća.⁶⁸ Premda je Klobučarić izradio spomenuti tlocrt gotovo u isto vrijeme kad se provodila i kanonska vizitacija, i u smještaju oltara se podudara s opisom kanonske vizitacije, na njemu nisu ucrtani svi oltari koji su opisani u vizitaciji; nedostaju tri: oltar sv. Gervazija i Protazija u kapeli Blažene Djevice Marije, oltar Sveta tri kralja na koru te neimenovani oltar

65 HR-NAZG-35, KV, protokol 203, Prilog br. 27.

66 Uz nazive oltara pribilježen je broj oltara na Klobučarićevu tlocrtu te mjesta na kojima se oltari danas nalaze ako je to posvjedočeno u dostupnoj literaturi (T. 1).

67 HR-NAZG-35, KV, protokol 203, 40–41.

68 Ivandija je tlocrt datirao u vrijeme navedene kanonske vizitacije. Usp. PLUKAVEC, 2006, 217, dok drugi autori razdoblje mogućeg nastanka proširuju do kraja stoljeća: DEANOVIĆ, 1988, 82–83; DOBRONIĆ, 1991, 47, 49; ŠOUREK, 2016, 164.

ibidem Acquisitis adjungo, et induger vineam et alios Inquilinos prope Ecclē-
 siam Sancti Georgii in Gopero, pertinentis Caspi Zatzaruar, et eodem Comi-
 tati Varadienti ex istis mihi sub Summa Florenorum Rhenensium civiter
 quingentorum obligatos adjuco, et si quid ibidem superacquisivero, à Domi-
 no Comite Thoma Ordecho pro Rhenensibus civiter crecentis, quos mihi
 mi Dica obligatur.

Fundationem etiam pro Capella per me in Ecclesia Cathedrali Zagra-
 biensi erecta, ex Prædio Sittmakh et Vinearum Quonarschiakh factam, in suo
 statu relinquo, et Venerabile Capitulum Zagrabiense obsecro, ut istud Præ-
 dium Sittmakh et Vineam Quonarschiakh in Territorio suo, per me redemptum
 et comparatum, quotannis Arendare, unde mediis illi Canonico, illamq; Atten-
 dam in reparationem illius Capellæ et Cathedralis templi converteret, et di-
 cimus quoq; Anno, pro Ecclesia Beatorum Petri et Pauli Apostolorum in
 Grædel Dubi Gater, et Prædecessores mei, in Domino requiescant, convertere
 velint, iuxta Contractum superinde celebratum. Et quia Summa pro an-
 notato Grædio Sittmakh præterdictam Vineam, à me nunc erata facit Rhe-
 nenses Mille, idcirco ista fundatio ex consensu Rhenensium. Exaginta
 quotannis Arendari poterit.

Habeo certa bona et Colonos Fistrich et Versar à domino Petro
 Rathai sub Rhenensibus quingentis, et alios Inquilinos Plazan, et Bene-
 ficiis, à Domino Vice Dano sub Summa ibidem Rhenensium quingentorum et
 quinquaginta civiter Rhenenses Inquilinos, ad vna suriali Vineam in Territo-
 rio eodem Domnorum comparat, et coempta, apud quam Cellarium etiam sac-
 commodum et hoc edificatum, et ceres Sylva Palligeræ, ad eundem comparata.
 Ex his Bonis, Vinearum, et Colonis, huc Inquilinis medicamentum relinquo pro
 mea fundatione ad Capellam et Altariam meam, in Cathedrali Ecclesia edi-
 ficatam, pro uno Altarij, futuris semper temporibus, iam per me posmo-
 dum à Reverendissimo Domino Episcopo Zagrabienensi, et Venerabili Capiti
 ibidem Zagrabien

4. Dio iz oporuke Ivana Zakmardija, sastavljene u Zagrebu 18. srpnja 1664., u prijepisu Čazmanskog kaptola; o uzdržavanju zakladne kapele sv. Ivana Krstitelja u katedrali (HR-HDA-664. Isusovački samostan Varaždin. Spisi Varaždinskog konvikta. Oporuka Ivana Zakmardija u prijepisu Čazmanskog kaptola, fasc. 1, br. 2)

Part of Ivan Zakmardi's will drawn up in Zagreb on 18 July 1664, in the transcript of the Čazma Chapter, which mentions the maintenance of the chapel of St John the Baptist in the cathedral (HR-HDA-664. Varaždin Jesuit Monastery. Files of the Varaždin convictorium. Will of Ivan Zakmardi transcribed by the Čazma Chapter, folder 1 no. 2)

u unutarnjoj sakristiji. Kao mogući razlog nenavođenja tih triju oltara, donosimo opise prvog i trećeg oltara. Za oltar sv. Gervazija i Protazija vizitator je naveo sljedeće:

Smješten na strani Evanđelja oltara sv. Magdalene, u istoj kapeli (Blažene Djevice Marije, op. L. Dobrica), prema istoku, i naslonjen na zvorske klupe, tako pučki zvan oltar svetih Gervazija i Protazija. U cijelosti je od dasaka, bez menze, bez podnožja, bez stuba, bez ostalih stvari potrebnih oltaru. Zato treba reći da to nije oltar, nego ormar sastavljen od ostataka starog oltara. No ipak je plemenit zbog ništa manje elegantnih slika s unutarnje i vanjske strane koje odišu starijom, također i zlatom. Ima dvostruka vratna krila; ako su zatvorena, prikazuju se četiri prikaza u vrlo živim bojama: prvo je anđeosko navještenje, drugo je rođenje Gospodinovo, treće obrezanje Gospodinovo, a četvrto poklonstvo kraljeva. Ako se vrata otvore, prikazuje svaka po jedan prikaz: jedna prikazuje povijest Krista koji nosi teret križa uz pratnju nebrojenog mnoštva naroda, a druga pak njegovu povijest od mrtvih do priče o grobu i s natpisom: 'Humani generis redemptoris' (Otkupitelja ljudskoga roda). Među njima se nalazi glavna slika koja prikazuje Krista na brdu Kalvariji, raspetoga s dvojicom razbojnika, uz veliko mnoštvo ljudi. Na vrhu oltara, među različitim pozlaćenim ukrasima, nalazi se oslikani prikaz pokojnoga svetog biskupa s đakonom (možda sv. Gervazije s Protazijem), bez ikakva natpisa, osim što je u podnožju oltara ovaj nedavni natpis: 'Post pium obitum admoldum Reverendi Domini Ioannis Missich, expensis eiusdem antiquitas huius arae SS Gervasii et Protasii renovata est Anno Domini 1673' (Poslije pobožne smrti prečasnoga gospodina Ivana Mišića, o njegovu je trošku obnovljena starina oltara sv. Gervazija i Protazija, godine Gospodnje 1673.).⁶⁹

Za drugi oltar, oltar Sveta tri kralja, koji se nalazio na glazbenom koru, vizitator je naredio da ga se u skorije vrijeme ukloni, zbog neprikladnoga mjesta i lošeg materijala.⁷⁰

Za treći pak oltar, u unutarnjoj sakristiji, vizitator je naveo sljedeće:

Osim oltara svetih Petra i Pavla u vanjskoj sakristiji, koji je već bio kanonski pohađen, i na kojem je potpuno omogućeno svakom svećeniku slaviti misu... postoji drugi oltar u unutarnjoj sakristiji, smješten u tajnoj (osobnoj) sakristiji, u kojoj mise slave samo kustosi i kanonici. Od drva je, čvrst i izdignut za jednu drvenu stubu iznad mramornog poda i naslonjen na istočni zid. Ima zidanu menzu, koja je odgo-varajuće dužine i širine, ali ipak nije posvećena, niti ima

prijenosni oltar. Zbog toga je odlučeno da tako dugo dok se ne opremi prijenosnim kamenom(!), bude podvrgnut zabrani. Ima telarij i tri čista stolnjaka, s palijem od svile, te izvezenim slikama: s jedne strane je prikaz Rođenja, a s druge strane Večeri Gospodnje, dok je u sredini Uskrsnuće Gospodinovo. Menza nema stuba ni svetohranište. Ima pozlaćeni križ od drva u dobrom stanju, dva kristalna svijećnjaka, omotana pozlaćenim srebrom, s plemićkim grbom i tekstom: 'Curante Simone Bratulich, episcopo Zagrabienisi' (Brigom Šimuna Bratulića, zagrebačkog biskupa). Na krajevima su kanonske tablice obojene zelenom bojom, dva plašta od damasta i pokrov od žutoga platna. Zvonca nema. Cijeli je oltar izrađen kao ormar, u kojemu se čuvaju relikvije svetaca. Ima dvostruka vrata, odnosno vratna krila; na jednom je prikaz sv. Stjepana, a na drugome sv. Emerika; s unutarnje strane su prikazi sv. Kristofora i sv. Antuna Padovanskog, s natpisom: 'Christophori Erdödy reviviscit fama perennis, hoc opus hic donat qui pietate sua 1692' (Vječna slava Krste Erdödyja je oživjela, ovo djelo on daruje iz svoje pobožnosti 1692.). Prema tome stoji da je posvećen sv. Stjepanu i Emeriku te čuvanju relikvija. Ima srebrnu lampadu za vječno svjetlo. Nema privilegij ni beneficij.

Slijedom navedenih opisa, može se pretpostaviti da Klobučarić nije ucrtao navedene oltare, jer oltar sv. Gervazija i Protazija nije bio smatran oltarom, nego ormarom, dok je treći oltar, onaj u sakristiji, bio pod zabranom slavljenja misa. Za treći oltar, onaj Sveta tri kralja na koru, moguće je da je već bio uklonjen u vrijeme izrade tlocrta.

Opisi katedralnih kapela

Tijekom opisa oltara vizitator je opisao i kapele u kojima su se oltari nalazili. Uz glavnu kapelu, tj. svetišta, bile su opisane kapela Blažene Djevice Marije u južnoj lađi i kapela sv. Ladislava u sjevernoj lađi. Obje lađe bile su slične, podjednake dimenzije, s jednakim brojem oltara: u prvoj kapeli glavni oltar bio je posvećen Blaženoj Djevici Mariji, a u drugoj sv. Ladislavu te je svaki imao po još dva oltara: oltar sv. Magdalene i oltar sv. Kuzme i Damjana (kapela Blažene Djevice Marije), odnosno oltar Svih svetih i oltar sv. Pavla apostola (kapela sv. Ladislava).⁷¹ Osim tih dviju kapela, koje i danas postoje, ali ne kao kapele, nego kao inkorporirani bočni brodovi, postojala je i treća kapela koja danas više ne postoji. Riječ je o kapeli sv. Ivana Krstitelja, koja je bila zadužbina Ivana Zakmardija od Dijankovca, prabilježnika Kraljevine (sl. 4). Ta je kapela bila izgrađena na južnoj strani i izvan zidova katedrale. Nju je, dakle, oporučno dao izgraditi Ivan Zakmardi 1664. godine i odredio je da u njoj bude pokopan. Za uzdržavanje kapele dao je svoj predij Žitnjak i vinograd Zvonarščak. U opo-

69 HR-NAZG-35, KV, protokol 203, 47–48. Opisana slika na oltaru zapravo jest djelo Albrechta Dürera; danas se nalazi u neogotičkom oltaru u neogotičkoj kapeli sakristije. DOBRONIĆ, 1991, 52.

70 HR-NAZG-35, KV, protokol 203, 60–61. Oltar je dao podići biskup Aleksandar Mikulić, a na oltaru je bio natpis: 'Sancti Tres Reges, orate pro nobis nunc et in hora mortis nostrae.' (Sveta Tri kralja, molite za nas sada i na času smrti naše.)

71 HR-NAZG-35, KV, protokol 203, 42–49. U opisima oltara kapele Blažene Djevice Marije naveden je i prije opisani oltar sv. Gervazija i Protazija.

ruci je tražio od Kaptola da se taj predij i vinograd daju nekom od kanonika u najam, a da se od dobivenog novca održava kapela.⁷² Budući da je kapela upravo za biskupa Vrhovca bila desakralizirana,⁷³ a za Bolléa srušena, u ovoj je vizitaciji jedini njezin sačuvani opis:

Građena je od rezanoga kamena, iznutra je nadsvođena, a izvana je pak pokrivena odvojenim krovom od daščica umočenih u crvenu boju. Tako izlazi izvan zida crkve prema jugu, ali se ipak naslanja na nju. Ovalnoga je oblika, dugačka 17 stopa, a široka 12 stopa. Ulaz iz lađe crkve u kapelu je od mramora i vrlo elegantan, opremljen ogradom od željeza, bravom i prikladnim ključem sa slovima: ZP, tj. Ivan Zakmardi, prabilježnik, i godinom 1774., kad je bila opremljena rešetkom. Iznad vrata, priljubljena uza zid, stoji drvena i nedavno pozlaćena skulptura BDM, na drvenom postolju i s oslikanim baldahinom, s natpisom: 'Pulchra es et decora Filia Jerusalem' (Lijepa si i krasna, kćeri jeruzalemska), a ispod natpis: 'Consolatrix afflictorum O.P.N.' (Utjeho žalosnih, moli za nas), s lampadom koja trajno gori ispred skulpture. Zidovi kapele izvana i iznutra su čitavi, nisu obojeni, s četiri prozora trokutastog oblika djeteline. Oltar sv. Ivana Krstitelja u cijelosti je od drva i doista je u zapuštenom stanju. Visok je 16 stopa. Postavljen je na južnoj strani i oslanja se na zid kapele. Podnožje je također od drva, a izdignuto je od mramornog poda kapele za jednu stubu. Menza je od kamena, čvrsta i posvećena, s prljavim stolnjacima, sa slomljenim križem, s dva relikvijara, s uskršnom svijećom, zatim s kanonskim tablicama od drva, jednim kožnatim jastukom, s dva mjedena svijećnjaka, s lanenim poderanim pokrovom, s palijem od svile, sa zvoncem i svime ostalim potrebnim jedno je opremljen iz zajedničke mase crkve. Na glavnome je mjestu prikaz skulpture od drva sv. Ivana Krstitelja s još nekim figurama, bez ikakva natpisa. Pokraj toga oltara, za koji se vjeruje da ga je utemeljio nekadašnji prabilježnik Zakmardi, u toj kapeli postoje još dva ormara za korištenje nadarbine. Oltar nema nikakvu pridruženu nadarbinu, ali se na blagdan zaštitnika slavi misa s upaljenim svijećama. Luster, koji visi sa svoda u lađi crkve ispred kapele, ne dotiče se same kapele.⁷⁴

Zaključak

Nakon što je završila vizitacija katedrale, slijedila je vizitacija Kaptola i Zbora prebendara stolne crkve zagrebačke. Međutim, zbog sukoba biskupa s kanonicima, vizitacija je završila tek u rujnu 1794., kad je Vrhovac proglasio završetak vizitacije i donio *Odredbe vizitacije (Decreta visitationis)*.⁷⁵ Budući da su kanonici bili nezadovoljni tim odredbama, pokrenuli su spor pred kaločkim nadbi-

skupom. Naposljetku je spor bio okončan sporazumom između biskupa i kanonika 1800. godine te je Vrhovac ponovio odluke vizitacije ne mijenjajući zapravo njihov sadržaj.⁷⁶ Time je ta vizitacija bila završena.

Kanonska vizitacija katedrale Maksimilijana Vrhovca 1792. – 1794. ističe se među kanonskim vizitacijama Zagrebačke (nad)biskupije iz nekoliko razloga. Ponajprije treba istaknuti činjenicu da je riječ o najstarijoj sačuvanoj vizitaciji katedrale. Razloge provedbe te vizitacije svakako treba tražiti u činjenici da je Vrhovac, u namjeri da nastavi s planiranim reformama Kaptola i Zbora prebendara stolne crkve zagrebačke, odlučio iskoristiti postojanje instituta kanonske vizitacije. Kanonska vizitacija provodila se prema propisanom obrascu koji je obuhvaćao najprije opis sakralne građevine s njezinom opremom, zatim opis ostale nepokretne i pokretne imovine župe – ukratko, njome su se prikupile sve relevantne informacije o stanju vizitirane župe. Tako je i u ovome slučaju vizitacija trebala omogućiti Vrhovcu cjelovit uvid u stanje Kaptola, kao i u prava i povlastice na koje su se kanonici pozivali. Stoga je prema istome obrascu trebala biti provedena i vizitacija katedrale. No njezina provedba, ali i priprema, razlikuje se od ostalih vizitacija. Vrhovac je, u skladu sa svojim jozefinističkim uvjerenjima, odlučio pripremiti vizitaciju sastavljanjem upitnika za pregled i opis svakog dijela katedrale. Zahvaljujući tim naputcima, dobiveni opisi bili su detaljni i ujednačeni. Ta detaljnost i ujednačenost opisa posebno se očituje u opisu oltara. Njihovi opisi čine gotovo trećinu ukupnog opisa katedrale (trideset stranica od nešto više od stotinu stranica vizitacije katedrale). Uzevši u obzir činjenicu da je dio tih oltara, nakon što je bio prebačen u neku od župa, bio uništen, njihovi su opisi ponekad i jedini podatak o njihovom izgledu (kao što je to slučaj i s kapelom sv. Ivana Krstitelja). Stoga je, zahvaljujući Vrhovčevoj namjeri da stekne cjelovit uvid u stanje Kaptola, ova vizitacija najstariji cjelovito sačuvani opis katedrale. ■

72 HORVAT, 1905, 104.

73 DOBRONIĆ, 1991, 56.

74 HR-NAZG-35, KV, protokol 203, 53–54.

75 HR-NAZG-35, KV, protokol 209a. Potpun naziv je: *Decreta visitationis canonicae cathedralis ecclesiae Zagradiensis eiusdem cleri publicata anno MDCCXCIV*.

76 O tome vidjeti detaljnije: LEDIĆ, 2022, 88–90.

T. 1 Usporedni popis oltara prema kanonskoj vizitaciji i tlocrtu Franje Klobučarića uz navod o njihovu današnjem smještaju/sačuvanosti
Comparative list of altars according to the canonical visitation and the floor plan of Franjo Klobučarić with information on their current location / preservation

Redni broj oltara u vizitaciji	Oltar	Redni broj oltara na Klobučarićevu tlocrtu	Današnji smještaj (sačuvanost)
1	oltar sv. Luke	2	katedrala
2	oltar Večeri Gospodnje	28	katedrala
3	oltar Blažene Djevice Marije	3	Dijelovi oltara sačuvani su u Muzeju za umjetnost i obrt te u Muzeju grada Zagreba.
4	oltar sv. Ladislava	27	Dijelovi oltara sačuvani su u Muzeju za umjetnost i obrt te u Muzeju grada Zagreba.
5	oltar sv. Kuzme i Damjana	5	Bio je preseljen u Granešinu, ali se danas ondje ne nalazi.
6	oltar sv. Magdalene	4	crkva u Maji kod Gline; stradao u Domovinskom ratu (1991. – 1995.)
7	oltar sv. Gervazija i Protazija	11	Bio je preseljen u Granešinu, ali se danas ondje ne nalazi.
8	oltar sv. Pavla	26	nepoznato
9	oltar Svih svetih	25	crkva sv. Petra, Zagreb; danas oltar posvećen sv. Barbari
10	oltar Deset tisuća vojnika	6	nepoznato
11	oltar sv. Doroteje	24	nepoznato
12	oltar sv. Jakova	8	nepoznato
13	oltar sv. Jurja	23	crkva bl. Augustina Kažotića, Lupoglav
14	oltar sv. Ursule	9	nepoznato
15	oltar sv. Ivana Krstitelja (u istoimenoj kapeli)	10	nepoznato
16	oltar sv. Gervazija i Protazija	/	vjerojatno uklonjen
17	oltar Svetog Križa	15	crkva Svetog Križa, Križevci
18	oltar sv. Jeronima	7	crkva sv. Ivana Krstitelja, Zagreb
19	oltar sv. Barbare	14	crkva sv. Martina, Varaždinske Toplice
20	oltar Presvetoga Trojstva	13	Bio je preseljen u Granešinu, ali se danas ondje ne nalazi.
21	oltar sv. Nikole	12	kapela sv. Antuna Padovanskog, Blaškovec; danas oltar sv. Antuna Padovanskog
22	oltar sv. Mihovila arkandela	20	crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije, Žakanje
23	oltar Sveta tri kralja	/	vjerojatno uklonjen do kraja 18. stoljeća
24	oltar sv. Ivana Nepomuka	22	crkva sv. Ivana Nepomuka, Glina; stradao u Domovinskom ratu (1991. – 1995.)
25	oltar sv. Fabijana i Sebastijana	21	nepoznato
26	oltar sv. Elizabete	19	Bio je preseljen u kapelu sv. Antuna Padovanskog, Blaškovec, ali se danas ondje ne nalazi.
27	oltar sv. Emerika	18	crkva sv. Ivana Krstitelja, Zagreb
28	oltar sv. Katarine	17	crkva sv. Martina, Varaždinske Toplice
29	oltar sv. Franje Serafskog	16	crkva sv. Ivana Krstitelja, Zagreb
30	oltar sv. Petra i Pavla	29	nepoznato
31	oltar u unutarnjoj sakristiji	/	nepoznato

Neobjavljeni izvori

NAZG

HR-NAZG-35, KV, protokoli 200–209

HDA

HR-HDA-664. Isusovački samostan Varaždin. Spisi Varaždinskog konvikta. Oporuka Ivana Zakmardija u prijepisu Čazmanskog kaptola (fasc. 1, br. 2)

IVANČAN LJUDEVIT, *Podaci o zagrebačkim kanonicima od godine 1193. do 1924.*, tipkopis, Zagreb, 1912. – 1924., (tipkopis je u Metropolitanskoj knjižnici Zagrebačke nadbiskupije, M31921/4), 811

HRZ

HRZ, MAJER JURIŠIĆ KRASANKA (prir.), Zagreb, Kaptol, Katedrala Uznesenja Blažene Djevice Marije i sv. Stjepana i Ladislava, konzervatorski elaborat, Zagreb, 2023., sv. I–IV

Objavljeni izvori

Constitutiones synodales ecclesiae Zagrabiensis pro clero dioecetano recusat, et extractu notabiliorum pro jure ecclesiastico novissimo conciliorum ecclesiae Hungaricae e collectione Péterffiana adauctae. Jussu et autoritate maximiliani Verhovacz, Zagrabi: Typis Novoszezzanis, 1805.

HRG METOD, KOLANOVIĆ JOSIP (prir.), *Maksimilijan Vrhovac: Dnevnik – Diarium*, sv. 1, Zagreb, 1987.

HRG METOD, KOLANOVIĆ JOSIP (prir.), *Maksimilijan Vrhovac: Dnevnik – Diarium*, sv. 2, Zagreb, 2017.

JOKSIMOVIĆ MILENA (prir.), Apostolska vizitacija Pulske biskupije biskupa Augustina Valiera 1580. godine, Pazin, Poreč/Pula, 2023.

LUKINOVIĆ ANDRIJA (prir.), *Kanonske vizitacije Zagrebačke nadbiskupije I. Gorski arhiđakonat*, sv. 1, 1639. – 1726., Zagreb, 2006.

Literatura

BARIČEVIĆ DORIS, Glavni oltar zagrebačke katedrale iz 1632. *Peristil: zbornik radova za povijest umjetnosti*, 10/11 (1967.), 99–115

BARIČEVIĆ DORIS, Oltari Sebastijana Petruzzija u zagrebačkoj katedrali, *Tkalčić: godišnjak Društva za povjesnicu Zagrebačke nadbiskupije*, 1 (1997.), 371–400

BUNTAK FRANJO, Župna crkva sv. Marije u Zagrebu, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 17/1 (1936.), 37–109

DEANOVIĆ ANA, Zagrebačka katedrala. Od XI. do sredine XIX. stoljeća, u: Ana Deanović, Željka Čorak, *Zagrebačka katedrala*, Zagreb, 1988., 8–90

DEŽELIĆ VELIMIR, *Maksimilijan Vrhovac (1752. – 1827.)*, Zagreb, 1904.

DOBRONIĆ LELJA, *Biskupski i kaptolski Zagreb*, Zagreb, 1991.

HORVAT KARLO, Ivan Zakmardi, protonotar Kraljevstva Hrvatskog, *RADJAZU*, 63 (1905.), 55–115

HOŠKO FRANJO EMANUEL, *Biskup Vrhovac između baroka i liberalizma*, Zagreb, 2008.

HRG METOD, KOLANOVIĆ JOSIP, *Kanonske vizitacije Zagrebačke (nad)biskupije: [1615.–1913.]*, Zagreb, 1989.

Katolički list, XXXI, 53 (30. 12. 1880.)

LEDIĆ STIPE, Vizitacija Katedralnog arhiđakonata biskupa Maksimilijana Vrhovca, *Croatia Christiana periodica*, 89 (2022.), 73–90

LEDIĆ STIPE, Biskup Vrhovac i Zagrebački kaptol za trajanja vizitacije Katedralnog arhiđakonata 1792. – 1794. u svjetlu rasprava *Reflexiones de reformatione cleri Zagrabiensis i Vindiciae cleri Zagrabiensis*, *Croatia Christiana periodica*, 90 (2022. a), 51–71

LUKINOVIĆ ANDRIJA, *Zagreb – devetstoljetna biskupija*, Zagreb, 1995.

MAJER JURIŠIĆ KRASANKA, DEAK MATIJA, KRULIĆ KRISTINA, Boje na zidovima i svodovima zagrebačke katedrale: doprinos poznavanju uređenja kroz stoljeća, *Preplet starog i novog: ususret obnovi zagrebačke katedrale. Portal: godišnjak Hrvatskog restauratorskog zavoda*, 16 (2025.), 261–285

MARUŠIĆ MATKO, Monumentalno raspelo zagrebačke katedrale: problem datacije i smještaja, *Preplet starog i novog: ususret obnovi zagrebačke katedrale. Portal: godišnjak Hrvatskog restauratorskog zavoda*, 16 (2025.), 91–102

MIKŠIĆ VLADO, *Der Josephinismus in der Diözese Zagreb zwischen 1780 – 1790*, doktorska disertacija, Universität Wien, Katholisch-Theologische Fakultät, Wien, 2013., <https://phaidra.univie.ac.at/detail/o:1311903> (pristupljeno 15. 11. 2024.)

PAVLIČEVIĆ DRAGUTIN, Maksimilijan Vrhovac. Život i djelo, u: *Maksimilijan Vrhovac: Dnevnik – Diarium*, sv. 1, prir. Metod Hrg, Josip Kolanović, Zagreb, 1987., LII – LXXXIII

PLUKAVEC s. LINA SLAVICA, Zvona zagrebačke prvostolnice – integralni dio europske kulturne baštine, *Crkvena kulturna dobra*, 2 (2004.), 9–56

PLUKAVEC s. LINA SLAVICA, Kaptol kao naselje, biskupski grad i trg, *Crkvena kulturna dobra* 4 (2006.), 200–256

RUSPINI IVAN ANGELO, Kanonička vizita b. M. Vrhovca iz godine 1792.–1794., *Bogoslovska smotra*, 7/2 (1916.), 105–120, 209–225, 321–349

RUSPINI IVAN ANGELO, Kanonička vizita b. M. Vrhovca iz godine 1792.–1794., *Bogoslovska smotra*, 8/1 (1917.), 52–63, 105–120

ŠOUREK DANKO, Virtualna katedrala Artura Schneidera, u: *Hrvatski povjesničari umjetnosti 1. Artur Schneider 1879.–1946.*, ur. Ljerka Dulibić, Zagreb, 2016., 161–189

ZAJEC VLASTA, Izvještaji Artura Schneidera i fotografski arhiv kao izvori za proučavanje nekadašnjih oltara zagrebačke katedrale, u: *Hrvatski povjesničari umjetnosti 1. Artur Schneider 1879.–1946.*, ur. Ljerka Dulibić, Zagreb, 2016., 191–223

HDA – Hrvatski državni arhiv / Croatian State Archives

HRZ – Hrvatski restauratorski zavod / Croatian Conservation Institute

KV – Kanonska vizitacija (Visitatio Canonica)

NAZG – Nadbiskupijski arhiv Zagreb / Archdiocesan Archives in Zagreb

Summary

Ladislav Dobrica

DESCRIPTION OF THE ZAGREB CATHEDRAL FROM THE 1792 CANONICAL VISITATION OF THE CATHEDRAL

The canonical visitation of the Zagreb cathedral by Maksimilijan Vrhovac between 1792 and 1794 is the oldest known visitation of the cathedral. Besides being the earliest, it is also significant due to the circumstances under which it was organized and conducted, as well as for the wealth of information it contains. This paper focuses on just one part of that extensive documentation: the part of the visitation describing the altars and the now non-existent cathedral chapel.

The motivation behind Vrhovac's decision to conduct a canonical visitation was his desire to continue reforms that included the supervision of the Zagreb Chapter and the College of Prebendaries of the Zagreb cathedral. As the institute of canonical visitation allows for the collection of comprehensive information on the condition of the parish being visited, in accordance with the rules and instructions set by bishops, this very institute would have enabled Vrhovac to gain complete insight into the state of the Chapter and the Cathedral, which he considered the bishop's church, rather than the Chapter's.

To ensure the visitation was successfully carried out, Vrhovac prepared questionnaires for each individual part of the cathedral that was to be described. As a result, the descriptions are consistent and highly detailed. The visitation itself lasted nine days, and the resulting account

– spanning over one hundred pages – is the oldest fully preserved description of the cathedral. It covers not only the architecture of the cathedral, but also its entire movable inventory.

As with any other visitation, the description begins with the interior of the cathedral, followed by an account of the furnishings, such as the tabernacle, baptismal font, relics of saints, confessionals, pews and more. The most extensive section of the description concerns the then-existing 31 altars across thirty pages, or nearly one-third of the visitation. Given that only two of the altars described in this document can still be found in the cathedral (the Altar of St Luke and the Altar of the Last Supper), and that some of the altars, after being relocated to surrounding parishes, were eventually destroyed, these descriptions represent a unique and irreplaceable historical source.

The visitation also includes descriptions of three cathedral chapels, particularly the southern chapel of St John the Baptist, bequeathed for construction in the 17th century by Ivan Zakmardi of Dijankovec, the Royal Notary. The chapel was demolished during Bollé's restoration, and this document provides its only known description.

KEYWORDS: canonical visitation, Zagreb cathedral, Maksimilijan Vrhovac, archive material, 18th century